

Milena BERA*

Rolnictwo ekologiczne jako czynnik rozwojowy gmin położonych na obszarach chronionych

Wstęp

Współczesna praktyka w zakresie kształtowania rozwoju lokalnego, zwraca uwagę na konieczność połączenia zadań gminy w zakresie ochrony bioróżnorodności, z ochroną walorów historycznych i krajobrazowych, a także z ochroną warunków życia społeczności lokalnych.

Dominującym typem wśród badanych gmin były gminy wiejskie – 58%, w dalszej kolejności gminy miejsko-wiejskie – 34% oraz 8% stanowiły gminy miejskie. Większość, to gminy o charakterze rolniczym – 59%. W dalszej kolejności znalazły się rolniczo-turystyczne – 22% i rolniczo-przemysłowe – 12%. Udział gmin o charakterze turystycznym i przemysłowym był bardzo niewielki i wyniósł zaledwie kilka procent.

Rozwój rolnictwa na badanym terenie, szczególnie na obszarach chronionych Natura 2000, wymaga dostosowania się do wymogów ochrony przyrody. Rolnictwo ekologiczne pozwala na pełniejsze wykorzystanie istniejącego potencjału wytwórczego oraz stanowi praktyczne rozwinięcie zasad zrównoważonego rozwoju. Na badanym terenie polski północno-wschodniej stanowi czynnik decydujący o rozwoju tego regionu.

Zmiany we wspólnotowej polityce rolnej następują w kierunku promowania i wspierania finansowego gospodarstw rolnych, utrzymanych w dobrym i ekologicznym stanie. Natomiast tam gdzie wpływ rolnictwa na środowisko jest negatywny, często można podjąć działania dostosowawcze, umożliwiające minimalizację tego wpływu, bez zmniejszenia produkcji. Zmiana charakteru działalności, podjęcie działań ochronnych, zgodnych ze sposobem ochrony siedliska bądź gatunku, może stać się źródłem dodatkowych środków finansowych dla rolnika.

Wprowadzenie mechanizmów finansowych wspierających rolnictwo ekologiczne czy podejmowanie działań umożliwiających zachowanie i odtworzenie populacji ginących gatunków jest niezwykle istotne.

* Milena Bera, Zachodniopomorski Uniwersytet Technologiczny w Szczecinie, al. Piastów 17, 70-310 Szczecin

Uwarunkowania rozwoju rolnictwa na obszarach z ograniczeniami środowiskowymi

Stosowane od wieków różne formy rolnictwa, pozwoliły zachować półnaturalne siedliska, będące ostoją dla cennych gatunków roślin i zwierząt oraz stanowiące o bioróżnorodności i dużym zróżnicowaniu krajobrazu danego regionu. Tradycyjne metody rolnictwa są obecnie wypierane przez mechanizację oraz chemizację. W wielu regionach porzucona i odłogowana ziemia, poddawana jest naturalnym i antropogenicznym przekształceniom, w wyniku których znikają kolejne cenne siedliska gatunków flory i fauny. Pomiedzy rolnictwem, dążącym do maksymalnej konkurencyjności (co prowadzi do intensyfikacji produkcji), a ograniczeniami wynikającymi z zasad ochrony środowiska istnieje konflikt. Konkretyzuje się on poprzez takie sfery jak: rolnictwo – obszary chronione czy rolnictwo konwencjonalne i agrobiologiczne.

Uwarunkowania dotyczące podstawowych wymogów zarządzania gospodarstwem rolnym położonym na obszarach z ograniczeniami środowiskowymi, stanowią zarówno szanse, jak i zagrożenia w rozwoju gospodarstw. Szanse dla gospodarstw znajdujących się w obrębie tych obszarów wynikają z następujących przesłanek:

- ❑ konserwacja obszarów o wysokiej różnorodności biologicznej może być sposobem na życie dla wielu gospodarstw rolnych, które na tych obszarach stosują tradycyjny system produkcji, oparty na naturalnych środkach produkcji, charakteryzujący się niską towarowością, a produkty z gospodarstwa są przeznaczone głównie na zaspokojenie własnych potrzeb,
- ❑ udział w programie rolnośrodowiskowym może stanowić dodatkowe źródło utrzymania rolnika i jego rodziny,
- ❑ gospodarstwo leżące na tym terenie może stanowić dodatkowo bazę turystyczną, właściciel gospodarstwa może być przewodnikiem w obszarze z ograniczeniami środowiskowymi, co może stanowić dodatkowy dochód.

Wobec tego rolnik gospodarujący na terenach z ograniczeniami środowiskowymi może rozwijać się i powiększać swoje przychody nie tylko dzięki produkcji rolnej. Rolnik gospodarując zgodnie z ochroną środowiska, staje się elementem przyrody, niezbędnym do trwania, zrównoważonego rozwoju i utrzymania bioróżnorodności.

Z drugiej strony, wymagania oraz wynikające z nich zagrożenia dla gospodarstw położonych na obszarach z ograniczeniami środowiskowymi są następujące: [Józwiak i Niewęglowska, 2007, s. 78]

- ❑ opracowanie wieloletniego planu zagospodarowania terenu, zgodnego z przestrzennym planem zagospodarowania regionu,
- ❑ zakaz nowych inwestycji na obszarach Natura 2000 i na ich obrzeżach,

- ❑ zakaz używania chemicznych środków konserwujących drewno, a wskazanie na środki ekologiczne, które są bardziej kosztowne,
- ❑ zakaz zmiany sposobu gospodarowania na terenie Natura 2000

Wymienione korzyści mogą równoważyć trudne do zrealizowania wymagania. Stąd też na obszarach chronionych, szczególnie pożądanym, z uwagi na dostosowanie do wymogów ochrony środowiska, jest rolnictwo ekologiczne.

Ponadto rolnictwo, wraz z przetwórstwem rolno-spożywczym, należą do podstawowych działalności na obszarach wiejskich badanych gmin. Wspieranie zwłaszcza przetwórstwa w celu zapewnienia zbytu rolnikom jest bardzo istotne [Popławski 2008, s. 230].

Jednym z priorytetów polityki ekologicznej państwa jest stosowanie tzw. dobrych praktyk gospodarowania i systemów zarządzania środowiskowego, które pozwalają łączyć efekty gospodarcze z efektami ekologicznymi. W rolnictwie jest to stosowanie m.in. praktyk zapewniających lepsze wykorzystanie potencjału biologicznego gleb, przy jednoczesnym zmniejszeniu negatywnego oddziaływania na środowisko nawozów i środków ochrony roślin, stworzenie systemu atestowania żywności, rekultywacja gruntów oraz wspieranie programów wykorzystania gleb silnie zanieczyszczonych substancjami toksycznymi do produkcji roślin przeznaczonych na cele nie żywnościowe oraz pod zalesienia.

Stosowaniu dobrej praktyki rolniczej sprzyjają obecnie dopłaty wyrównawcze do obszarów o niekorzystnych warunkach gospodarowania (ONW) oraz program rolnośrodowiskowy, który w Polsce zwraca uwagę przede wszystkim na zachowanie aktualnego stanu środowiska [Brodziński 2008, s. 53].

Koncentracja produkcji ekologicznej w Polsce północno-wschodniej

Rozwój rolnictwa ekologicznego na terenie badanych gmin wynika z uwarunkowań przyrodniczych (gleba, warunki wodne, agroklimat, ukształtowanie terenu), które ograniczają możliwości produkcyjne tego regionu. Mniej korzystne warunki przyrodniczo-glebowe warunkują przejście na rolnictwo ekologiczne, które przy wsparciu finansowym jest szansą na poprawę sytuacji ekonomicznej gospodarstw.

W ocenie Podlaskiego oraz Warmińsko-mazurskiego Ośrodka Doradztwa Rolniczego, rolnictwo ekologiczne na tym terenie rozwija się dobrze, przybywa gospodarstw, ale brakuje zakładów przetwórczych, przechowalni owoców i warzyw oraz systemu sprzedaży takich produktów. Z danych Centralnego Ośrodka Doradztwa Rolniczego w Brwinowie wynika, że województwo warmińsko-mazurskie jest drugim regionem w Polsce, a podlaskie trzecim pod względem liczby gospodarstw ekologicznych i ich powierzchni. Do rozwoju takich gospodarstw przyczyniła się głównie integracja Polski z Unią Europejską, a co za tym idzie możliwość pozyskiwania dotacji. Specjaliści

z ośrodków doradztwa rolniczego, podkreślają, iż wielu rolników traktuje rolnictwo ekologiczne jedynie jako szansę na otrzymanie dotacji. Natomiast produkcja ekologiczna wymaga koncentracji przestrzennej, co jest niezwykle ważne z uwagi na przetwórstwo rolno-spożywcze oraz poszczególne elementy rynku żywności ekologicznej, a zwłaszcza marketing, promocję system dystrybucji [Brodzińska 2010, s. 13]. W obu województwach brakuje zakładów przetwórczych i zorganizowanego rynku zbytu, współpracy producentów, promocji produktów ekologicznych. Potrzebne są projekty na rzecz podnoszenia świadomości ekologicznej potencjalnych nabywców takich produktów. Ponadto dla wzmocnienia pozycji konkurencyjnej rolników, niezbędna jest integracja pozioma w fazie wytworzenia surowców pochodzenia rolniczego [Spsychalski 2007, s. 56].

Od 2004 r. gospodarstwa rolne mogą ubiegać się o dopłaty obszarowe z tytułu gospodarowania w trudnych warunkach środowiskowych. Są to tzw. obszary o niekorzystnych warunkach gospodarowania (ONW).

Tabela 1. Gminy o niekorzystnych warunkach gospodarowania

Lp.	Nazwa gminy	Typy obszarów ONW	
		nizinny strefy nizinnej I	nizinny strefy nizinnej II
1	Górowo Iławeckie	X	
2	Działdowo	X	
3	Lidzbark		X
4	Rybno		X
5	Krukłanki	X	
6	Iława	X	
7	Lubawa	X	
8	Susz	X	
9	Zalewo	X	
10	Lidzbark Warmiński	X	
11	Orneta	X	
12	Mikołajki	X	
13	Mrągowo	X	
14	Piecki	X	
15	Biskupiec	X	
16	Grodziczno	X	
17	Kurzętnik	X	
18	Barczewo	X	
19	Purda	X	
20	Stawiguda	X	
21	Dąbrówno	X	
22	Ostróda	X	

Lp.	Nazwa gminy	Typy obszarów ONW	
		nizinny strefy nizinnej I	nizinny strefy nizinnej II
23	Orzysz	X	
24	Pisz		X
25	Ruciane-Nida	X	
26	Jedwabno	X	
27	Dubeninki	X	
28	Gołdap	X	
29	Bartoszyce	X	
30	Sępól	X	
31	Ostróda	X	
32	Augustów	X	
33	Bargłów Kościelny	X	
34	Lipsk	X	
35	Nowinka		X
36	Płaska		X
37	Sztabin		X
38	Choroszcz	X	
39	Czarna Białostocka		X
40	Dobrzyniewo Duże	X	
41	Gródek		X
42	Łapy	X	
43	Michałow		X
44	Supraśl		X
45	Suraż	X	
46	Turośń Kościelna	X	
47	Tykocin	X	
48	Wasilków		X
49	Grajewo		X
50	Radziłów		X
51	Rajgród	X	
52	Białowieża	X	
53	Hajnówka	X	
54	Narew		X
55	Narewka		X
56	Jedwabne	X	
57	Łomża	X	
58	Piątnica	X	
59	Wizna	X	
60	Jaświły	X	

Lp.	Nazwa gminy	Typy obszarów ONW	
		nizinny strefy nizinnej I	nizinny strefy nizinnej II
61	Knyszyn		X
62	Mońki	X	
63	Trzcianne		X
64	Giby		X
65	Krasnopol		X
66	Dąbrowa Białostocka	X	
67	Janów	X	
68	Krynki		X
69	Nowy Dwór	X	
70	Sokółka		X
71	Suchowola	X	
72	Szudziałowo	X	
73	Jeleniewo		X
74	Rutka-Tartak		X
75	Suwałki		X
76	Wiżajny		X
77	Kobylin-Borzymy	X	
78	Sokoły	X	

Źródło: Opracowanie własne na podstawie Załącznika 1 do Planu Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2007–2013.

Badane gminy w większości (78 gmin z 83 badanych) zostały zakwalifikowane do obszarów o niekorzystnych warunkach gospodarowania, oprócz gminy: Lelkowo, Elbląg, Świętajno, Płońnica, Tolkmicko. Wszystkie gminy należą do obszarów nizinnych ONW. Są to tereny, gdzie występują ograniczenia produktywności rolnictwa związane z niską jakością gleb, niekorzystnymi warunkami klimatycznymi, niekorzystnymi warunkami wodnymi, niesprzyjającą rzeźbą terenu, niskim wskaźnikiem zaludnienia i znacznym udziałem ludności związanej z rolnictwem.

Analiza wykazała, że gospodarstwa ekologiczne, chociaż są tworzone w szczególności na terenach gmin, gdzie występują relatywnie duże zasoby naturalne środowiska przyrodniczego, to ich rozmieszczenie wskazuje, że rozwój rolnictwa ekologicznego jest determinowany w większym zakresie przez czynniki ekonomiczno-organizacyjne, niż warunki przyrodnicze. Najwięcej gospodarstw ekologicznych na badanym obszarze znajduje się na terenie Suwalszczyzny – w powiecie augustowskim, sejneńskim i suwalskim.

Państwo kierując się ochroną walorów obszarów najcenniejszych, powinno wspierać rozwój rolnictwa ekologicznego w tym regionie. W nowym budżecie Unii Europejskiej na lata 2014–2020 znacznie zwiększono wsparcie dla

rolnictwa ekologicznego. Na ten cel przeznaczono 25% środków Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich, które w znaczącym stopniu wesprą rolników produkujących żywność z odpowiednim certyfikatem.

Ponadto ekologizacja Wspólnej Polityki Rolnej Unii Europejskiej ma na celu stymulować funkcjonowanie podmiotów zgodnie z celami polityki zrównoważonego rozwoju, poprzez stosowanie bardziej przyjaznych dla środowiska metod wytwarzania żywności i mniejszym negatywnym oddziaływaniu gospodarstw na zasoby przyrodnicze [Spsychalski 2012, s. 414–415].

Wnioski

Ważnym kierunkiem rozwoju gospodarczego gmin położonych na terenach chronionych jest rolnictwo ekologiczne. Rola obszarów chronionych nie sprowadza się tylko do ochrony zasobów naturalnych, ale dotyczy również całości zrównoważonego rozwoju. Uwarunkowania przyrodnicze tego regionu, szczególnie występowanie na terenie gmin obszarów chronionych, warunkuje przejście gospodarstw rolnych na rolnictwo ekologiczne. Rozwój rolnictwa ekologicznego w badanych gminach Polski północno-wschodniej jest wynikiem przede wszystkim korzystnych warunków wsparcia finansowego w ramach programu rolnośrodowiskowego. Płatności rolnośrodowiskowe oraz płatności, które otrzymują rolnicy, których gospodarstwa położone są w obszarach ONW umożliwiają gospodarowanie w zgodzie z przyrodą. Wsparcie finansowe jest szansą na poprawę sytuacji ekonomicznej gospodarstw rolnych, co wpływa korzystnie na rozwój społeczno-gospodarczy gmin.

Bibliografia

- BRODZIŃSKA K., 2010, *Rozwój rolnictwa ekologicznego w Polsce na tle uwarunkowań przyrodniczych i systemu wsparcia finansowego*, [w:] H. Manteuffel Szoega (red.), *Problemy Rolnictwa Światowego*, Tom 10, Zeszyt 2, Wydawnictwo SGGW, Warszawa, s. 13.
- BRODZIŃSKI Z., 2008, *Wdrażanie programu rolnośrodowiskowego w opiniach doradców*, [w:] *Woda-Środowisko-Obszary Wiejskie*, t. 8, z.1 (22), Instytut Melioracji i Użytków Zielonych w Falentach, Falenty, s. 53.
- BUJANOWICZ-HARAŚ B., 2011, *Stopień zróżnicowania terytorialnego rozwoju rolnictwa przyjaznego środowisku naturalnemu w Polsce*, [w:] *Ochrona Środowiska i Zasobów Naturalnych*, Nr 49, Instytut Ochrony Środowiska, s. 482.
- Dokument przyjęty przez Radę Ministrów w czerwcu 2000 r. i Sejm Rzeczypospolitej Polskiej w sierpniu 2001 r. w sprawie II Polityka Ekologiczna Państwa.
- JÓŹWIAK J., NIEWĘGŁOWSKA G., 2007. *Koszty realizacji inwestycji związanych z cross compliance w polskich gospodarstwach rolnych*. Ekspertyza. Maszynopis IERiGŻ-PIB, Warszawa, s. 78.

- POPŁAWSKI Ł., 2008, *Bariery rozwoju rolnictwa i przetwórstwa rolno-spożywczego w opinii mieszkańców obszarów chronionych województwa świętokrzyskiego*, Zeszyty Naukowe Małopolskiej Wyższej Szkoły Ekonomicznej w Tarnowie, Nr 1 (11), s. 230.
- SPYCHAŁSKI G., 2007, *Wspieranie działalności grup producentów rolnych w polskiej polityce rolnej*, Acta Scientiarum Polonorum, Oeconomia Nr 6 (4), Wydawnictwo SGGW, Warszawa, s. 96.
- SPYCHAŁSKI G., 2012, *Rozwój zrównoważony obszarów wiejskich w kontekście ewolucji Wspólnej Polityki Rolnej UE*, [w:] *Polityki Europejskie, Finanse i Marketing*, Zeszyty Naukowe SGGW, Nr 8(57), Warszawa, s. 414–415.
- www.arimr.gov.pl, 10.04.2013 r.

Streszczenie

W artykule podjęto próbę przybliżenia problematyki społeczno-gospodarczego rozwoju gmin położonych na terenach chronionych. Aby pogodzić wymogi ochrony przyrody i zapewnić możliwości eksploatacji jej zasobów, niezbędne jest stosowanie zasad zrównoważonego rozwoju i zapewnienie przychylności społeczeństwa dla rozwoju systemów obszarów chronionych.

Obszarem bezpośredniego zainteresowania prowadzonych w pracy badań, były dwa województwa Polski północno-wschodniej: województwo podlaskie i województwo warmińsko-mazurskie. Do badania wybrano 83 gminy Polski północno-wschodniej, na terenie których występuje park narodowy lub park krajobrazowy lub obszar gminy w co najmniej 50% został objęty programem Natura 2000. Na obszarach chronionych badanych gmin Polski północno-wschodniej, szczególnie pożądanym, z uwagi na dostosowanie do wymogów ochrony środowiska, jest rolnictwo ekologiczne. Pozwala ono na pełniejsze wykorzystanie istniejącego potencjału wytwórczego oraz stanowi praktyczne rozwinięcie zasad zrównoważonego rozwoju. Gospodarstwa ekologiczne chociaż są tworzone w gminach, gdzie występują relatywnie duże zasoby naturalne środowiska przyrodniczego, to jak wykazało badanie, rozwój rolnictwa ekologicznego w tym regionie jest determinowany w większym zakresie przez czynniki ekonomiczno-organizacyjne, niż warunki przyrodnicze.

Słowa kluczowe: Polska północno-wschodnia, obszar chroniony, program Natura 2000, rolnictwo ekologiczne

Ecological farming in protected areas as a factor in local development

Abstract

This article attempts to approximate the issue of the socio-economic development of the municipalities located in protected areas. In order to reconcile the requirements of environmental protection and to provide facilities for exploitation of its resources necessary to apply the principles of sustainable development and financial support of farms and enabled them to be maintained society for the development of systems of protected areas. In the protected areas examined municipalities of Northeast Poland, particularly desirable because of the adjustment to the requirements of environmental protection, is

organic farming. It allows for more complete use of the existing productive potential and is a practical extension of the principles of sustainable development. Research has shown, the development of organic farming in the region is determined to a greater extent by economic and organizational factors than natural conditions. Organic farms although created in communities where there are relatively large natural resources of the natural environment, as demonstrated by this study, the development of organic farming in the region is determined to a greater extent by economic and organizational factors than natural conditions. Changes in the Community agricultural policy followed towards the promotion and financial support of farms and maintained in good ecological condition. When the impact of agriculture on the environment is negative often may be taken adaptation actions, to minimize this impact without reducing production.

Key words: organic production, protected areas, Nature 2000, Northeastern Poland

Экологическое сельское хозяйство как развивающий фактор гмин расположенных на охраняемых территориях

Резюме

В статье была проведена попытка рассмотрения вопроса касающегося социально-экономического развития гмин расположенных на охраняемых территориях. Чтобы совместить законы по охране природы и обеспечить возможность эксплуатации её ресурсов, необходимо применение основ уравновешенного развития и обеспечение расположения общества к развитию систем охраняемых территорий. Областью непосредственной заинтересованности проводимых в работе исследований были два воеводства северо-восточной Польши: подляское и варминьско-мазурское воеводства. Для исследования были выбраны 83 гмины северо-восточной Польши, на местности которых имеется национальный или ландшафтный парк или территория гмины, в которой примерно 50% было охвачено программой «Природа 2000». На охраняемых территориях исследуемых гмин северо-восточной Польши, особенно желательным, с точки зрения соразмерности с законами охраны окружающей среды, является экологическое сельское хозяйство. Позволит оно полнее использовать существующий производственный потенциал, а также практически реализовать принципы уравновешенного развития. Экологические хозяйства, хотя и создаются в гминах, где существуют относительно большие природные ресурсы окружающей среды, но как показали исследования, развитие экологического сельского хозяйства в таких регионах детерминировано в большей степени экономическо-организационными факторами, чем природными условиями.

Ключевые слова: Северо-восточная Польша, охраняемые территории, программа «Природа 2000», экологическое сельское хозяйство